

KAROL CHYLAK

Společna Akademia Nauk w Łodzi

SPÓŁECZNA DZIAŁALNOŚĆ TOWARZYSTWA SCHRONISK ŚW. STANISŁAWA KOSTKI W ŁODZI W LATACH 1914–1936

POWSTANIE I ORGANIZACJA TOWARZYSTWA

Początki znamienitej inicjatywy biskupa Wincentego Tymienieckiego, pierwszego proboszcza parafii katedralnej św. Stanisława Kostki, nikną w mrokach przeszłości. Rzecz to zadziwiająca, że po organizacji prowadzącej kilkanaście instytucji społecznych, pomagającej wielu tysiącom łódzian, działającej przez dwie dekady, pozostało tak niewiele śladów.

Pierwszy problem pojawia się już na początku próby przybliżenia tej inicjatywy. Kiedy powstało Towarzystwo Schronisk św. Stanisława Kostki? Ksiądz Tadeusz Graliński w 1934 r. podaje: „Już na samym początku wojny ks. Tymieniecki tworzy instytucje: Przytułek dla bezrobotnych¹ w Rokiciu i Przytułek dla dzieci na ul. Mikołajewskiej. Obie te instytucje stały się zaczątkiem wielkiego dzieła Towarzystwo Schronisk św. Stanisława Kostki”². Także w 1917 r. biskup Tymieniecki pisze, że Towarzystwo „powstało w roku 1914 po wybuchu obecnej wojny”³. Organizacja ta była zatem spontaniczną odpowiedzią na problemy, które wywołała wojna⁴. Właściwy kształt uzyskała, jak się wydaje, dopiero z początkiem 1915 r. Akta finansowe założono 1 marca. Na pierwszej karcie zapisano: „Z Bogiem rozpoczęto akta niniejsze dotyczące się wpływów, dnia 1 marca 1915 r.”⁵.

¹ Wydaje się, iż chodzi tu o przytułek dla bezdomnych.

² Ks. T. Graliński, *Ks. dr Wincenty Tymieniecki, biskup łódzki. Jego życie i działalność*, WDL, 1934, nr 5, s. 41.

³ Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej APŁ), Akta miasta Łodzi (dalej AmŁ), sygn. 18239, k. 19, Pismo do Rady Miejskiej z 22 XI 1917 r.

⁴ O tworzenie instytucji opiekuńczych przy parafiach apelował w 1914 r. abp A. Kakowski. W listopadzie 1914 r. zalecał „WW. ks. ks. proboszczom zarówno w mieście, jak i na wsi, zalecam gorąco tworzenie opiek parafialnych przy współudziale osób świeckich”, „Przewodnik Katolicki” 1914, nr 44–45, s. 584.

⁵ Archiwum Archidiecezji Łódzkiej (dalej AAL), Akta Dekanatu Łódzkiego (dalej ADŁ), sygn. 101, k. 1, Strona tytułowa.

Po odzyskaniu niepodległości wszystkie istniejące organizacje musiały przejść nową procedurę rejestracyjną. Towarzystwo św. S. Kostki wpis do rejestru prowadzonego przez władze wojewódzkie otrzymało 2 sierpnia 1922 r. Wykreślone zostało zaś z ewidencji 19 listopada 1936 r.⁶

Podstawowym celem, zakreślonym w statucie Towarzystwa Schronisk św. Stanisława Kostki, było niesienie opieki bezdomnym dzieciom i dorosłym. Głównym instrumentem jego realizacji było prowadzenie, jak to wówczas nazywano, przytułków dla sierot, schronisk dla podrzutków niemowląt, ochron, schronisk dla bezdomnych dorosłych i szkół przy schroniskach i ochronach⁷. Działaniami Towarzystwa kierowały Ogólne Zebranie Członków oraz Zarząd. Pierwszy z organów obradował co najmniej raz w roku (nie później niż w marcu). Miał, jak zwykle w tego typu organizacjach, prawo wyboru przewodniczącego i członków Zarządu, kompetencje finansowe (zatwierdzanie sprawozdań budżetowych), majątkowe oraz dokonywanie zmian w statucie. Drugi z organów składał się z dziewięciu członków i trzech zastępców (wchodzących do składu organu w wypadku rezygnacji w trakcie trwania kadencji przez jednego z wybranych członków). Kadencja Zarządu trwała rok. Ciało kontrolne stanowiła Komisja Rewizyjna⁸.

W 1917 r. wykazano 110 członków Towarzystwa⁹. Stowarzyszeniu przewodził sam inicjator, tj. biskup Wincenty Tymieniecki. W późniejszym czasie stery przejął ks. Wacław Wyrzykowski. Od samego początku ważną funkcję skarbnika dzierżył Juliusz Jarzębowski. Jesienią 1918 r. w skład Zarządu Głównego wchodził W. Tymieniecki (prezes), J. Jarzębowski (wiceprezes i skarbnik), Leon Jaworski (wiceprzewodniczący), Stanisław Jezierski (sekretarz), Karol Chądzyński (II sekretarz), Stanisław Łukomski (II skarbnik), Stefan Przedpełski (kontroler składnicy), Witold Wiśniewski (magazynier) i członkowie: Konrad Fiedler, Antoni Ramisch, F. Drozdowski i Eugeniusz Trojanowski. Komisję rewizyjną stanowili: Karol Brajer, Stanisław Zieliński, Franciszek Lenartowicz, Arkadiusz Juskiewicz, Antoni Michałowski¹⁰. Każda z instytucji miała własny zarząd z przewodniczącym na czele.

Szczyt rozwoju osiągnęło Towarzystwo w 1917 r. Wówczas prowadzono 8 ochron, 2 przytułki dla dzieci, żłobek, przytułek dla bezdomnych oraz szkołę dla głuchoniemych. Nadto funkcjonowały pracownie: szwalnicza, szewska (nazywano ją wówczas „trepiarnią”) oraz wyrobu nakryć głowy (zwana „czapkarnią”). W tym roku zakończono prowadzenie kursów dla ochraniarek.

W sierpniu 1920 r. Zarząd Towarzystwa, w obliczu poważnych problemów ze zbilansowaniem budżetu organizacji, postanowił „stopniowo kasować ochrony, a nawet przytułki, o ile stan kasy się nie polepszy”¹¹. Na posiedzeniu Zarządu wyliczono, że subsydia miejskie oraz wyjednane u delegata Ministerstwa Opieki Spo-

⁶ APL, Urząd Wojewódzki Łódzki (dalej UWŁ), sygn. 1142, k. 225, Skorowidz stowarzyszeń Łódź–Miasto.

⁷ Ustawa Towarzystwa Schronisk św. Stanisława Kostki w Łodzi, b.m. i r. wydania, s. 3.

⁸ *Ibidem*, s. 6.

⁹ APL, AmŁ, sygn. 18519, k. 78, Sprawozdanie kasowe TSSw.SK za rok 1917.

¹⁰ *Ibidem*, sygn. 23574, k. 153, Pismo TSSK z 12 X 1918 r.

¹¹ *Ibidem*, sygn. 18632, k. 2, Wyciąg z protokołu posiedzenia Główn. Zarządu odbytego 3/8 1920 r.

łecznej nie były w stanie pokryć nawet połowy wydatków. W 1921 r. prowadzano trzy instytucje „Sienkiewiczówkę”, III Ochronę i szkołę dla głuchoniemych¹². Po 1922 r. pozostały tylko dwie pierwsze. We wrześniu 1922 r. władze miasta postanowiły rozciągnąć pełniejszą niż dotychczas kontrolę nad subsydiowanymi instytucjami. Warunkiem dalszego wspierania finansowego było zawarcie przez każdą z nich umowy z Magistratem i poddanie się stałej kontroli Wydziału Opieki Społecznej¹³. Towarzystwo przestało być pośrednikiem w kontaktach z władzami miejskimi, te ostatnie przekazywały środki finansowe bezpośrednio placówkom opiekuńczym. W wyniku tej zmiany Towarzystwo przekształciło się z organizacji bezpośrednio prowadzącej i nadzorującej we wspierającą działalność. Z czasem utraciło swe znaczenie. Miejsce to wypełniły inne organizacje społeczne, a przede wszystkim łódzki diecezjalny „Caritas”.

Działalność Towarzystwa jest ciekawym przykładem aktywizacji obywatelskiej mieszkańców Łodzi. Próbą przewyciężenia problemów społecznych dręczących to przemysłowe miasto. Dzieje aktywności tej organizacji dokumentują również transformację polityki społecznej władz miejskich. Początkowa aktywizacja obywatelska wspierana była przez władze publiczne na zasadach subsydiarności. Dotyczyło to przede wszystkim niemieckich władz okupacyjnych. Wraz z nastaniem nowego, jakim było państwo polskie, akcent zaczął przesuwać się na pełną kontrolę instytucji społecznych. Z czasem władze miejskie zaczęły ograniczać wsparcie, przejmując rolę podmiotu tworzącego i prowadzącego własne instytucje. Dotychczasowa aktywność obywatelska została w ten sposób wydatnie ograniczona.

INSTYTUCJE PROWADZONE PRZEZ TOWARZYSTWO

Najdłużej prowadzoną przez Towarzystwo instytucją był przytułek dla sierot „Sienkiewiczówka”. Powstał on 20 listopada 1914 r. Takie informacje znajdujemy w aktach miejskiego Wydziału Dobroczynności Publicznej i także podaje ks. T. Graliński¹⁴. Wiadomość ta mogłaby zamykać temat. Tymczasem dalsza korespondencja prowadzona przez wspomniany wydział dostarcza ciekawych, acz nieco komplikujących obraz informacji. Otóż w styczniu 1916 r. przedstawiciel władz miejskich złożył ówczesnemu proboszczowi parafii św. Stanisława Kostki następującą ofertę: „Jeżeli Towarzystwo Schronisk św. Stanisława Kostki utworzy jeszcze jeden dom dla sierot i półsierot i będzie przyjmować dzieci przysyłane przez Magistrat, to Deputacja Opieki nad biednymi obowiązuje się płacenie od każdego dziecka rb 13–15 miesięcznie”¹⁵. Zarząd organizacji zajął

¹² *Ibidem*, sygn. 17964, k. 1, Wykaz instytucji i zakładów o charakterze filantropijno-społecznych znajdujących się w Łodzi; *ibidem*, sygn. 18469, k. 86, Pismo TSSK z 11 II 1921 r.

¹³ *Ibidem*, sygn. 18409, k. 9, Pismo do ks. W. Wyrzykowskiego z 8 I 1923 r.

¹⁴ *Ibidem*, sygn. 18412, k. 305, Sprawozdanie przytułku „Sienkiewiczówka” z 19 VII 1919 r.; T. Graliński, *op.cit.*, s. 41.

¹⁵ APL, AmŁ, sygn. 18411, k. 18, Pismo TSSK z 21 I 1916 r.

pozytywne stanowisko wobec takiej propozycji. Wynajęto na ten cel mieszkanie przy ówczesnej Szosie Pabianickiej (obecnie ul. Pabianicka), tzw. „Kurak”, gdzie planowano zorganizować pomieszczenie dla pensjonariuszy oraz sale zajęć (warsztaty: stolarski, szewski i tkacki)¹⁶. Ten sam ks. T. Galiński informuje, jak wyżej wspomniano, iż początkiem dzieła, jakim było Towarzystwo Schronisk, był przytułek dla sierot przy ul. Mikołajewskiej¹⁷. Z innych źródeł dowiadujemy się, iż zlokalizowany był on pod nr 103¹⁸. Nadto w styczniu 1915 r. łódzka prasa donosiła, iż prałat Tymieniecki założył przy ul. Wólczańskiej 168 dom dla sierot. Miało się w nim wówczas znajdować 19 podopiecznych¹⁹. W tym stanie rzeczy, określenie, którą instytucję należy uważać za późniejszą „Sienkiewiczówkę”, nastrocza wiele problemów.

Pewne wyjaśnienie przynosi treść pisma stowarzyszenia z 18 lutego 1916 r., w którym stwierdzono, że na żądanie władz „powiększamy Przytułek dla Sierot przy Szosie Pabianickiej”²⁰. Dalej w sprawozdaniu finansowym za drugie półrocze 1915 r. jedną z pozycji kosztów był „przytułek sierocy obliczony na 120 dzieci”²¹. Innych tego typu instytucji nie wymieniono. Można zatem wysnuć przypuszczenie, iż przytułek pierwotnie zlokalizowany przy ul. Mikołajewskiej przeniesiony został na Rokicie. Moment tej zmiany pozostaje nieustalony.

Posesja, w której ulokowano instytucję, należała do małżeństwa Jana i Józefy Marianny Kijak²². Składała się z dwóch działek wchodzących pierwotnie w skład majątku Edmunda i Pauliny Bemów (Böhme). Pierwsza, zlokalizowana była u boku ówczesnej Szosy Pabianickiej oraz ul. Bruskiej (w kształcie pięciokąta o pow. 3813 łok. kw.). Druga zaś, nieco mniejsza, przylegała do niej od zachodu przy ul. Bruskiej (w kształcie prostokąta o pow. 2680 łok. kw.)²³. Na pierwszej, nieco w głębi, wzdłuż drogi do Pabianic znajdował się podłużny dom²⁴, gdzie ulokowano „Sienkiewiczówkę”.

Z początkiem 1918 r. stowarzyszenie zdecydowało się nabyć tę nieruchomość – 26 lutego spisano akt notarialny²⁵. Równolegle dokonano uporządkowania obciążeń, które były na niej zapisane. Otóż w 1911 i 1912 r. na działkach zabezpieczono na rzecz wspomnianego małżeństwa Bemów oraz Aleksandra Gutmana dwie dość po-

¹⁶ Łączny koszt najmu, przystosowania i wyposażenia pomieszczeń oceniono na 3 tys. rb. i 12 I 1916 r. wystąpiono do Magistratu o wyasygnowanie tej kwoty; *ibidem*.

¹⁷ T. Galiński, *op.cit.*, s. 41.

¹⁸ W. Czajewski, *op.cit.*, s. 14.

¹⁹ *Przytułek dla sierot*, „Gazeta Wieczorna” 1915, nr 10, s. 2.

²⁰ APL, AmŁ, sygn. 18411, k. 18, Pismo TSSK z 18 II 1916 r.

²¹ *Ibidem*, k. 28, Sprawozdanie Kasowe Towarzystwa Schronisk św. Stanisława Kostki w Łodzi.

²² Własność została ujawniona w księdze hipotecznej w 1913 r., Archiwum Radu Rejonowego dla Łodzi–Śródmieścia w Łodzi. XVI Wydział Ksiąg Wieczystych (dalej SRL-Ś.WKW), rep. 25 (Rokicie Nowe). Jan Kijak z końcem września w 1914 r. otworzył sklep przy ul. Głównej 26. Dokonano tego w bardzo uroczysty sposób. W katedrze odprawiono mszę, sklep osobiście poświęcił ks. Tymieniecki. Część utargu z pierwszego dnia przekazano na cele społeczne; *Poświęcenie sklepu*, „Rozwój” 1914, nr 222, s. 2.

²³ SRL-Ś.WKW, rep. 4 (Rokicie Nowe), *ibidem*, rep. 25 (Rokicie Nowe).

²⁴ Według planu z 1911 r. był on długi na 55 łok (32,75 m), *ibidem*, rep. 4 (Rokicie Nowe).

²⁵ APL, Not. E. Trojanowski 1918, nr rep. 441.

każne sumy (po 10 tys. rb.)²⁶. Zobowiązania udało się jednak uregulować²⁷. Kwota transakcji kupna-sprzedaży wyniosła 14 472 mkp.

Jesienią 1918 r. na czele zarządu przytułku dla dzieci „Sienkiewiczówka” stała J. Jarzębowska, nadto wchodzili do niego Z. Sułowska (zastępca przewodniczącej), T. Jastrzębski (sekretarz) i A. Lindner (skarbnik)²⁸. W marcu 1920 r. erygowano przy ul. Pabianickiej dom sióstr służebniczek starowiejskich, które przejęły opiekę nad instytucją²⁹.

Początkowo znajdowało się w placówce od 100 do 150 podopiecznych. W późniejszych latach ich liczba zmniejszyła się o połowę. Instytucja miała charakter zamknięty, przeznaczona była dla dzieci wyznania katolickiego obojga płci. Na miejscu prowadzono tzw. szkołę freblowską dla młodszej części podopiecznych, starsze uczęszczały zaś do szkół miejskich. Zapewniano pełne wyżywienie, całodobową opiekę wychowawczą oraz lekarską (lekarz dyżurowała raz w tygodniu)³⁰. Od początku lat dwudziestych, kiedy to prowadzenie instytucji przejęły siostry służebniczki starowiejskie, Towarzystwo św. S. Kostki sprawowało rolę wspierającego. Zarząd „Sienkiewiczówki” komunikował się bezpośrednio z władzami, w ten sposób – bez pośrednika – trafiały też subwencje miejskie. W 1924 r. obsługiwało placówkę 8 osób (w tym 6 sióstr służebniczek starowiejskich).

Z początkiem 1931 r. decyzją Walnego Zgromadzenia stowarzyszenia nieruchomości trafiła w ręce Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Maryi Panny ze Starej Wsi (sióstr starowiejskich)³¹. Zgromadzenie, w którego imieniu akt podpisała s. Salomea Paluch, zobowiązało się do prowadzenia sierocińca. W akcie notarialnym zawarto jednak klauzulę, która stanowiła, iż w wypadku likwidacji Zgromadzenia, rezygnacji lub niemożności prowadzenia instytucji nieruchomości przy ul. Pabianickiej trafi w ręce diecezji łódzkiej³².

Na przełomie 1922 i 1923 r. pracowało w „Sienkiewiczowce” 7 sióstr: Henryka Tomaka, Helena Szyska, Kajetana Celuchówna, Agnieszka Chłandówna, Melanja Galusówna, Benigna Zarodówna i Antonina Wiewiórska³³.

W 1933 r. siostry podjęły rozbudowę istniejącego budynku. Nadto planowano wznieść nowy budynek gospodarczy i sanitariaty. Trzeba było jednak pokonać dość poważną przeszkodę. Część nieruchomości w miejskich planach regulacyjnych została przeznaczona na poszerzenie ul. Pabianickiej. Należało zatem liczyć

²⁶ *Ibidem*, 1911, nr rep. 7313; *ibidem*, 1912, nr rep. 10165.

²⁷ *Ibidem*, 1918, nr rep. 440

²⁸ *Ibidem*, AmŁ, sygn. 23574, k. 154, Pismo TSSK z 12 X 1918 r.

²⁹ L. Witczak, *Zgromadzenie Sióstr Służebniczek NMP Niepokalanie Poczętej w parafii św. Franciszka z Asyżu w Łodzi*, w: *Parafia św. Franciszka z Asyżu w Łodzi. Jubileusz 70-lecia*, Łódź 2002, s. 87.

³⁰ APL, AmŁ, sygn. 23574, k. 155, Pismo TSSK z 9 X 1919 r.; *ibidem*, sygn. 18412, k. 305, Sprawozdanie przytułku „Sienkiewiczówka” z 19 VII 1919 r.

³¹ Walne Zgromadzenie odbyło się w drugim terminie. Uczestniczyli w nim: W. Tymieniecki, W. Wyrzykowski, Kajetan Nasierowski, Romualda z Włodzimierskich Przedpełska (wdowa po inżynierze Stefanie Przedpełskim), Paulina z Lorenców Beme, Olga z Wolanków Koenig (żona Teodora Koeniga), J. Jarzębowski, S. Łukomski, F. Lenartowicz i K. Chądzyński; *ibidem*, Not. E. Trojanowski 1931, rep. 378.

³² *Ibidem*, nr rep. 414; *ibidem*, nr rep. 490.

³³ AAL, ADŁ, sygn. 101, k. 142, Sprawozdanie kasowe z Kursów dla Ochroniarek i Wychowawczyń przy TSSK za czerwiec 1916 r.

się z oporami władz przy uzyskiwaniu koniecznych dokumentów budowlanych. Władze miejskie zdecydował się jednak pójść na kompromis. Zawarto układ ze Zgromadzeniem, w którym to ostatnie zrezygnowało z ewentualnego odszkodowania za nowo wznoszone nieruchomości oraz zobowiązało się do ich usunięcia³⁴. Z końcem 1933 r. Zgromadzenie wyraziło zgodę na ulokowanie w jednym budynków stacji transformatorowej Łódzkiego Towarzystwa Elektrycznego S.A. Dziesięcioletni układ podpisała w imieniu Zgromadzenia s. Justyna Kettówna³⁵.

Przekazanie nieruchomości, a następnie likwidacja Towarzystwa oznaczały całkowite przejęcie placówki przez siostry służebniczki.

Drugie schronisko Towarzystwa, pw. św. Anny utworzono 15 września 1916 r. Po raz pierwszy wykazano jego istnienie w sprawozdaniu przekazanym władzom miejskim 2 listopada 1916 r. Ulokowano je tuż obok istniejącej ochrony (nr IV) przy ul. Wiznera 25 i 27. Już wówczas miało ono pod opieką setkę dzieci. W 1918 r. na czele Zarządu tej jednostki stała baronowa Anna Heinzel. Nadto skład uzupełniali L. Jaworski (skarbnik) i A. Lissner (członkini)³⁶.

Schronisko to mieściło się w wynajmowanych pomieszczeniach. W sumie było to 45 pokoi w dwóch murowanych budynkach dwu- i trzypiętrowych³⁷. Właścicielami lokali w 1920 r. byli: Feliks Boniewicz (nr 27) i Stanisław Chojnacki (nr 25).

Liczba podopiecznych sukcesywnie rosła. Wzmiankowano już, że zaczynano od setki dzieci, a kwietniu 1917 r. wykazano aż 230. Podobna liczba dzieci przebywała w instytucji w kolejnych latach. Placówka miała charakter zamknięty. Przeznaczona była dla dzieci wyznania katolickiego obojga płci. Zapewniano im pełne wyżywienie oraz całodobową opiekę wychowawczą i lekarską (lekarz dyżurował raz w tygodniu). Podobnie jak i w „Sienkiewiczówce”, tak i tu prowadzono szkołę freblowską. Nadto w 1919 r. wykazano istnienie dwóch oddziałów szkoły elementarnej. Starsze dzieci uczęszczały do szkół miejskich³⁸.

Jak już wspomniano, 3 sierpnia 1920 r. postanowiono ograniczać liczbę prowadzonych instytucji. Pierwszym krokiem była likwidacja Przytułku pw. św. Anny. Towarzystwo wystąpiło do władz miejskich o przejęcie instytucji bądź rozmieszczenie podopiecznych w innych miejskich przytułkach. W trzy dni później na nadzwyczajnym zebraniu miejskiej Komisji Opieki Społecznej zdecydowano o przyjęciu propozycji. Zaplanowano scentralizować w tym miejscu leczenie dzieci chorych na jaglicę. Choroba ta w Łodzi, w porównaniu z innymi polskimi miastami, występowała z dużą intensywnością³⁹. Na wspólnym spotkaniu przedstawicieli obu stron 21 sierpnia 1920 r. ustalono jako dzień zakończenia działalności przytułku w dotych-

³⁴ APL, Not. J. Łada 1933, nr rep. 1142.

³⁵ *Ibidem*, Not. A. Wodziński 1933, nr rep. 453.

³⁶ *Ibidem*, AmŁ, sygn. 23574, k. 154, Pismo TSSK z 12 X 1918 r.

³⁷ *Ibidem*, sygn. 18412, k. 295, Sprawozdanie Przytułku pw. św. Anny z 19 VII 1919 r.; *ibidem*, sygn. 18632, k. 51–58, Spis inwentarza.

³⁸ *Ibidem*, k. 295–297, *ibidem*, sygn. 23574, k. 155, Pismo TSSK z 9 X 1919 r.

³⁹ *Ibidem*, sygn. 18635, k. 4, Wyciąg. 67-me posiedzenie Magistratu. Łódź, dnia 10 sierpnia 1920 r. W świetle tych faktów należy przesunąć wstecz podawany w literaturze na 1922 r. moment zapoczątkowania w Łodzi walki z tą chorobą; W. Berner, *Zwalczanie jaglicy w Łodzi w okresie II Rzeczypospolitej*, „Przegląd Epidemiologiczny” 2005, t. 59, nr 1, s. 177.

czasowej formie. Przedłużyła się jednak procedura zatwierdzająca decyzję Wydziału Opieki w łódzkim Magistracie. Należało bowiem jeszcze wygospodarować środki na prowadzenie tej kosztownej instytucji. Pozytywną uchwałę w tym zakresie przyjął Zarząd Miasta 24 sierpnia, jednak w dwa tygodnie później została anulowana i powierzono Towarzystwu Schronisk prowadzenie instytucji jeszcze przez kolejny miesiąc (do 21 września)⁴⁰. Towarzystwo opiekowało się instytucją w tym czasie już na rachunek Magistratu. Rada Miejska zatwierdziła decyzję przejęcia 29 września 1920 r. schroniska pw. św. Anny. Nowemu prowadzącemu pozostawiono majątek ruchomy, zastrzegając jednak, iż w przypadku likwidacji schroniska majątek powróci, bądź jego ekwiwalent w ręce stowarzyszenia. Rada Miejska zaakceptowała ten warunek na posiedzeniu 12 października 1920 r.⁴¹.

Instytucja opieki nad dziećmi do lat dwóch, zwana „Żłobkiem”, powstała 20 listopada 1914 r.⁴². Początkowo mieściła się w lokalu parafialnym św. Anny przy ul. Wacława 4. Na tej posesji znajdowały się dwa parterowe, murowane budynki oraz zabudowania gospodarcze i sanitarne⁴³. Brak jest źródeł informujących, w której nieruchomości ulokowano instytucję Towarzystwa. Można przypuszczać, iż był to budynek starej plebanii, w 1913 r. wzniesiono bowiem nową, obszerniejszą siedzibę dla duchowieństwa. Stary pozostawał więc do zagospodarowania. We wrześniu 1918 r. przeniesiono instytucję na ul. Nawrot 58⁴⁴. Właścicielami posesji byli spadkobiercy Markusa Silbersteina. Do dyspozycji „Żłobka” pozostawał murowany, dwupiętrowy dom wraz z placem do zabaw i ogrodem⁴⁵.

Placówka miała charakter zamknięty. Przeznaczona była dla katolickich „sierot i półsierot” obojga płci. Podopiecznym zapewniało opiekę lekarską i wychowawczą⁴⁶. Po przeprowadzonej z końcem 1918 r. kontroli działalności „Żłobka” pojawiła się konieczność jego reorganizacji. Delegowani zostali do tego ks. W. Tymieniecki i dr Tadeusz Mogilnicki. Z początkiem stycznia 1919 r. ks. Tymieniecki alarmował lekarza powiatowego, iż „lwia część reform zależy od stanu finansowego Żłobka, który jest w opłakanych warunkach”. Wystąpił jednocześnie z propozycją, aby władze miejskie wspomogły działalność instytucji na takich zasadach, jak wspierały opiekę dzieci w szpitalu Anny Marii, tj. subwencjami na każde dziecko. W „Żłobku” znajdowało się wówczas 40 podopiecznych, w tym 10 niemowląt⁴⁷.

⁴⁰ APŁ, AmŁ, sygn. 18632, k. 28, Wyciąg. 71-sze posiedzenie Magistratu. Łódź, dnia 24 sierpnia 1920 r.; *ibidem*, k. 33, Wyciąg. 76-sze posiedzenie Magistratu, Łódź, dnia 7 IX 1920 r.;

⁴¹ *Ibidem*, sygn. 18632, k. 41, Odpis protokołu 52 (II sesji) posiedzenia Rady Miejskiej. Łódź, dnia 29 IX 1920 r.; *ibidem*, k. 48, Pismo do TSSK z 15 X 1920 r.; Protokół 54 (II sesji) posiedzenie Rady Miejskiej. Łódź, dnia 12 X 1920 r., Dziennik Zarządu Miasta Łodzi” 1920, nr 42, s. 1.

⁴² APŁ, AmŁ, sygn. 18412, k. 316, Sprawozdanie „Żłobka” z 19 VII 1919 r. T. Graliński jako moment powstania instytucji podaje 1 V 1915 r. (*op.cit.*, s. 41).

⁴³ AAL, Akta Kurii Diecezji Łódzkiej. Akta parafii, sygn. 93, k. 17–18, Inwentarz parafii św. Anny w Łodzi.

⁴⁴ APŁ, AmŁ, sygn. 18412, k. 24, Pismo TSSK z 10 IX 1918 r.

⁴⁵ *Ibidem*, Księgi hipoteczne m. Łodzi, sygn. 1/456.

⁴⁶ *Ibidem*, AmŁ, sygn. 18412, k. 316–320, Sprawozdanie „Żłobka” z 19 VII 1919 r.

⁴⁷ *Ibidem*, sygn. 18406, k. 2–3, Pismo do lekarza powiatowego z 21 I 1919 r.

W ten sposób poczęła kielkować myśl przejęcia instytucji przez władze miejskie. Padła propozycja przekształcenia jej w szpital prowadzony pod auspicjami Wydziału Zdrowotności Publicznej. W połowie lutego wydelegowano komisję do zbadania stanu na miejscu. W sprawozdaniu z 14 lutego donoszono: „odwiedzając wczoraj rano Żłobek znaleźliśmy pokoje zajęte przez dzieci, kuchnię i składnicę w jak najlepszym porządku. [...] dzieci czysto umyte – lecz po większej części chorowitego wyglądu. Dużo chorych, najwięcej słabowitych”⁴⁸. Z początkiem kwietnia Zarząd Główny Towarzystwa św. S. Kostki wyraził gotowość oddania instytucji wraz z całym inwentarzem. W zamian, po uzyskaniu inwentarza po likwidowanym domu dla dzieci cierpiących na gruźlicę, oferował otwarcie jeszcze jednego domu sierot. Władze Wydziału Zdrowotności nie przyjęły jednak tej ostatniej propozycji, akceptując jedynie przejęcie zarządu nad „Żłobkiem”. W tym celu utworzono specjalną pięcioosobową komisję złożoną z pracowników Wydziału Zdrowotności (trzech) i Wydziału Dobroczynności (dwóch)⁴⁹.

Proces decyzyjny przeciągał się, a sytuacja finansowa instytucji pogarszała się z dnia na dzień. W maju 1919 r. władze Towarzystwa zadecydowały o zamknięciu „Żłobka” 1 czerwca. Natchnęło to władze miejskie do żywszego działania. W połowie czerwca Wydział Dobroczynności postanowił o przejęciu, jak wówczas nazywano „umiastowieniu” „Żłobka”. Trzy dni później, 20 czerwca, przychylił się do tego Zarząd Miasta. Postanowiono wydelegować komisję do Warszawy, aby zapoznać się z zasadami funkcjonowania takich instytucji⁵⁰. Sprawa wydawała się załatwiona po myśli Towarzystwa, tymczasem 18 sierpnia 1919 r. Magistrat, borykając się z brakiem środków finansowych, zdecydował „Żłobka nie umiastawiać”. Jednocześnie wysunięto propozycję subwencjonowania instytucji z pozostawieniem jej prowadzenia przy Towarzystwie św. S. Kostki⁵¹. Przystano na to. Z wnioskowanej przez Towarzystwo sumy 5 tys. mkp miesięcznie władze miejskie przyznały połowę⁵².

Instytucję z początkiem 1920 r. przeniesiono do nowej siedziby przy ul. Bocznej 5⁵³. Wynajmowane lokale znajdowały się na posesji należącej do Towarzystwa Akcyjnego K. Scheiblera. Przebywało w niej w tym czasie, 44 podopiecznych⁵⁴. W połowie 1920 r. dojrzała już myśl przekazania „Żłobka” władzom miejskim. To-

⁴⁸ *Ibidem*, k. 7–9, Relacja Komisji Rewizyjnej o rewizji Żłobka TSKK w Łodzi, ul. Nawrot 58 (14 II 1919 r.).

⁴⁹ *Ibidem*, k. 15, Pismo do Magistratu z 2 IV 1919 r.; *ibidem*, k. 23, Wyciąg z protokołu posiedzenia Wydziału Dobroczynności Publicznej (dalej WDP) odbytego 13 V 1919 r.; *ibidem*, k. 24, Wyciąg z protokołu posiedzenia WDP odbytego 23 V 1919 r.

⁵⁰ *Ibidem*, k. 27–28, Pismo do Magistratu z 28 V 1919 r.; *ibidem*, k. 34, Wyciąg. Posiedzenie Magistratu. Łódź, dnia 20 VI 1919 r.

⁵¹ *Ibidem*, k. 56, Wyciąg. Posiedzenie Magistratu. Łódź, dnia 18 VIII 1919 r.; *ibidem*, k. 62–62, Projekt budżetu schroniska dla niemowląt przy ul. Nawrot 58;

⁵² *Ibidem*, k. 67, Pismo do WDP z 12 IX 1919 r.; *ibidem*, k. 69, Wyciąg z protokołu posiedzenia Rady Miejskiej, Łódź, 15 X 1919 r.

⁵³ P. Zwoliński, *Działalność społeczno-dobroczynna Kościoła łódzkiego w okresie międzywojennym (studium historyczne)*, Łódź 2006, s. 155 (działalność..., s. 155) przenosiny na ul. Boczną omyłkowo uznał za moment powstania I Miejskiego Domu Wychowawczego.

⁵⁴ APL, AmŁ, sygn. 18406, k. 82–83, Sprawozdanie za styczeń 1920 r.; *ibidem*, sygn. 18207, k. 196, Pismo do WDP z 12 I 1920 r.

warzystwo św. S. Kostki podjęło ostateczną decyzję o wycofaniu się z prowadzenia tej instytucji. Władze nie były jednak skore na jej przejmowanie. Gdy 19 lipca 1920 r. ks. Tymieniecki osobiście w Wydziale Dobroczynności zakomunikował decyzję zarządu Towarzystwa, szef Wydziału próbował go nakłonić do dalszego opiekowania się „Żłobkiem”. Zaoferował podwyższenie subsydium, jednak jak zanotowano: „Ks. prałat oświadczył, że pod żadnym warunkiem (bez względu na wysokość subsydium) instytucji tej Zarząd prowadzić nie będzie”⁵⁵.

Miesiąc później doszło do spotkania przedstawicieli Towarzystwa i delegacji władz miejskich, wówczas ustalono, iż Towarzystwo przystanie na dalsze prowadzenie „Żłobka”, ale tylko pod warunkiem pełnego pokrycia przez władze miejskie wydatków tej instytucji. Władze miejskie miały zdecydować, czy w takiej sytuacji pozostawić zarząd nad instytucją Towarzystwu, czy prowadzić samodzielnie⁵⁶. Tym razem podjęto bardziej zdecydowane działania. We wrześniu Zarząd Miasta zaakceptował „umiastowienie” 1 października 1920 r. oraz uchwalił, co było niezmiernie ważne, budżet tej instytucji, którą nazwano Przytułek dla Niemowląt⁵⁷. Opieka Towarzystwa Schronisk św. S. Kostki nad niemowlętami w Łodzi zakończyła się.

Przytułek dla Bezdomnych („starców i kalek”) powstał 20 listopada 1914 r. jako jedna z pierwszych inicjatyw wchodzących w skład Towarzystwa św. S. Kostki. Przez cały okres swej działalności mieścił się w Rokiciu, przy ul. Złotej 108 (obecnie ul. Przyszkole). Posesja ta prawdopodobnie przylegała do Szosy Pabianickiej, niekiedy bowiem dodawano jeszcze taką lokalizację. Nieruchomość – dom murewany – była dzierżawiona. Było to 9 pokoi i kilka pomieszczeń pomocniczych⁵⁸. W 1917 r. biskup Tymieniecki pisał: „Przytułek ten jest urządzony bardzo pierwotnie, a oprócz tego jest tak przepelniony, że lekarz opiekujący się starcami nie dopuszcza, aby choć jeden starzec mógł być jeszcze przyjętym”⁵⁹. Jesienią 1918 r. Zarząd składał się z pięciu osób. Przewodniczącą była Paulina Beme, sekretarzem Olga König, skarbnikiem S. Jezierski, członkami T. Klikowa, J. Kluka i E. Beme⁶⁰.

Instytucja miała charakter zamknięty, koedukacyjny i wyznaniowy, tj. była przeznaczona dla katolików. Podopiecznym zapewniało pełne wyżywienie, opiekę lekarską (raz w tygodniu). W połowie 1919 r. pracowały w nim 3 osoby⁶¹. Placówka dawała schronienie zwykle około 50–60 osobom.

Placówka edukacyjna dla głuchoniemych powstała 6 września 1915 r. Początkowo ulokowano ją przy ul. Placowej 3. Właścicielem nieruchomości byli bracia Astem i Stefan Czkwanowie⁶². Jesienią 1917 r. znaleziono dla instytucji obszerniejszą sie-

⁵⁵ *Ibidem*, sygn. 18406, k. 161, Notatka z 19 VII 1920 r.

⁵⁶ *Ibidem*, k. 147, Protokół zebrania z 17 VIII 1920 r.

⁵⁷ *Ibidem*, k. 97, Wyciąg z protokołu posiedzenia WDP odbytego w dniu 2 X 1920 r.; *ibidem*, k. 115, Wyciąg. Posiedzenie Magistratu. Łódź, dnia 17 IX 1920 r.; *ibidem*, k. 120, Pismo do Towarzystwa S. św. S. Kostki z 13 IX 1920 r.

⁵⁸ *Ibidem*, sygn. 18412, k. 325–328; Sprawozdanie Przytułku dla Bezdomnych z 19 VII 1919 r.; *Hojna ofiara*, „Przewodnik Katolicki” 1914, nr 46–47, s. 590.

⁵⁹ *Ibidem*, sygn. 18239, k. 16, Pismo do Magistratu z 16 XI 1917 r.

⁶⁰ *Ibidem*, sygn. 23574, k. 154, Pismo do Wydz. Statystycznego z 12 X 1918 r.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² SRL-Ś.WKW, rep. 1266.

dzibę przy ul. Bocznej 5 w nieruchomości wynajętej od Towarzystwa K. Scheiblera. Początkowo dzierżawiono dwie duże sale na drugim piętrze. W 1920 r. organizacja wydzierżawiła od firmy Scheiblera cały budynek szkolny przy ul. Bocznej. Ulokowano tam także III Ochronę. Umowę zawarto do 1 stycznia 1923 r. (czynsz 6 tys. mkp)⁶³. Jednak już w 1921 r. siedzibę przeniesiono na ul. Czerwoną 6, do nieruchomości Towarzystwa L. Geyera. Na czele Zarządu jesienią 1918 r. stała J. Hennełowa, funkcję skarbnika pełnił S. Jezierski, sekretarza I. Wojciechowska, ponadto w jego skład jako członkowie wchodził: B. Ciszewiczowa, B. Ciszewicz, J. Starzyńska, ks. B. Wyszyński⁶⁴.

Instytucja ta miała charakter półotwarty i przeznaczona była dla dzieci chrześcijańskich obu płci. Oprócz katolików (23 uczniów), jesienią 1918 r. uczęszczało do niej dwoje ewangelików i jedna osoba wyznania prawosławnego. Zapewniano podopiecznym wyżywienie (obiad), opiekę lekarską (raz w tygodniu) i opiekę wychowawczą. Obsługę stanowiło 5 osób⁶⁵. Zwykle uczęszczało do szkoły ok. 30–35 osób⁶⁶. Szkoła dla głuchoniemych została przekazana władzom miejskim w 1922 r.⁶⁷. Już jako Szkoła Powszechna nr 97 pozostawała przy ul. Czerwonej do 1926 r., kiedy to przeniesiono ją na ul. Pabianicką 34⁶⁸.

Brak wykwalifikowanej kadry potrzebnej do obsługi powstających instytucji zmusił Towarzystwo św. S. Kostki do uruchomienia własnych kursów dla ochroniarek. Zajęcia takie odbywały się w 1916 i 1917 r. i cieszyły się popularnością. Uczęszczało na nie 180 słuchaczek. Zajęcia prowadzono w pomieszczeniach Towarzystwa Geyera przy ul. Czerwonej 8⁶⁹.

Potrzeby własne, a także chęć przygotowania zawodowego młodzieży znajdującej się pod opieką Towarzystwa św. S. Kostki, skłoniły władze organizacji do założenia pracowni obuwniczej i wyrobu czapek. Pierwszą, uruchomioną w 1916 r., zwano trepiarnią. Mieściła się przy ul. Radwańskiej 41 w wynajmowanym domu należącym do Konstantego Raicherta. Kierował tym przedsięwzięciem A. Ramisch⁷⁰. Wyrób czapek, zainicjowany we wrześniu 1917 r., ulokowano w siedzibie Towarzystwa przy ul. Placowej 9. Wytwarzane produkty wprowadzano także do obrotu handlowego, co stanowiło uzupełnienie przychodów organizacji⁷¹. Przy ochronie w Chojnach prowadzono zaś szwalnię.

Placówki opieki półotwartej, zwane ochronkami, działające w ramach Towarzystwa Schronisk św. S. Kostki, prowadziły szeroko zakrojoną akcję opiekuńczą.

⁶³ AAL, ADŁ, sygn. 101, k. 409–410, Pismo T-wa Akc. K. Scheiblera do TSSK z 16 II 1920 r.

⁶⁴ APŁ, AmŁ, sygn. 23574, k. 154, Pismo do Wyd. Statystycznego z 12 X 1918 r.

⁶⁵ *Ibidem*, sygn. 18412, k. 336–339, Sprawozdanie Szkoły dla Głuchoniemych z 19 VII 1919 r.; *ibidem*, sygn. 23571, k. 154, Pismo do Wyd. Statystycznego z 28 X 1918 r.

⁶⁶ *Ibidem*, sygn. 18407, *passim*.

⁶⁷ T. Galiński, *op.cit.*, s. 11.

⁶⁸ Przeniesienie szkoły dla głuchoniemych, „Słowo Katolickie” 1926, nr 10, s. 7.

⁶⁹ AAL, ADŁ, sygn. 101, k. 142, Sprawozdanie kasowe z Kursów dla Ochroniarek i Wychowawczyń przy TSSK za czerwiec 1916 r.; APŁ, AmŁ, sygn. 18411, k. 81–82, Pismo TSSK do DNPB z 19 VI 1916 r.

⁷⁰ SRL-Ś.WKW, rep. 3027.

⁷¹ APŁ, AmŁ, sygn. 18411, k. 229–235, Sprawozdanie kasowe TSKK za rok 1917; T. Galiński, *op.cit.*, s. 41.

W 1917 r., kiedy stowarzyszenie osiągnęło szczyt swojej aktywności, prowadziło aż 8 takich instytucji. Opieka nad dziećmi w tych placówkach odbywała się codziennie od 9⁰⁰ do 15⁰⁰ godz. z wyłączeniem świąt. Nie pobierano opłat. Na miejscu podopieczni otrzymywali ciepły posiłek (jeden dziennie). Ochronki miały charakter wyznaniowy. Była to wówczas rzecz dość oczywista. Własne posiadali ewangelicy, żydzi czy mariawici. W związku z tym swoistego charakteru nabierały zajęcia w nich oferowane. W przypadku Towarzystwa św. S. Kostki dzień rozpoczynał się modlitwą, pogadanką, a następnie młodsze dzieci czas spędzały na grach i zabawach, starsze zaś na nauce i kolejnych pogadankach. Realizowano trzy cele, tj. podniesienie poziomu moralnego (pogadanki moralne), umysłowego („pogadanki historyczne, naukowe”) oraz fizycznego (gry, zabawy i gimnastyka). Każda z ochronek miała zapewnioną opiekę lekarską (raz w tygodniu). Przed przyjęciem dziecka do instytucji obowiązkowemu badaniu lekarskie przechodziły nie tylko dzieci, ale również ich rodzice. Wiek podopiecznych był dość zróżnicowany, zwykle 3–7 lat, choć zdarzały się i starsze, nawet i dwunastoletnie. Placówki miały charakter koedukacyjny⁷².

Instytucja nazywana Ochroną I powstała 1 listopada 1915 r. Założycielem jej był ks. Karol Szmidel, proboszcz parafii Podwyższenia Świętego Krzyża. Początkowo mieściła się przy ul. św. Andrzeja 53. Nieruchomość ta należała do Franciszka Libisza⁷³. Z początkiem 1917 r. przeniesiono instytucję na ul. Milszą 43 (obecnie ul. Kopernika). W nieruchomości tej, należącej wówczas do Anny Tylman oraz Jana i Romana Niteckich⁷⁴, wynajęto na I piętrze jedną dużą salę przeznaczoną do nauki, kuchnię i kilka pomieszczeń pomocniczych⁷⁵. W początkowym okresie opiekowano się prawie setką dzieci. Po przeprowadzce do nowego lokalu ich liczba wzrosła do 120–130, by po kilku miesiącach spaść do 80–90 podopiecznych.

Jesienią 1918 r. w skład Zarządu wchodził: ks. K. Szmidel, K. Szaniwska (przewodnicząca), M. Bartoszevska (wiceprzewodnicząca), F. Feja (sekretarz), A. Lissner (członek) i H. Libiszówna (członek)⁷⁶. Ochronka pozostawała pod kierownictwem Towarzystwa Schronisk do końca października 1920 r., kiedy to usamodzielniała się. W późniejszym czasie nazwano ją imieniem ks. K. Szmidla i była prowadzona przez siostry służebniczki starowiejskie⁷⁷.

Ochronę II założono 20 października 1915 r. Ulokowano ją w prywatnym domu Władysława Szera pod numerem 2 w Rokiciu⁷⁸. W późniejszym czasie podawano

⁷² *Ibidem*, sygn. 18412, k. 238–242, Sprawozdanie z 19 VII 1919 r. (ochrona I); *ibidem*, k. 250–254, Sprawozdanie z 19 VII 1919 r. (ochrona II); *ibidem*, k. 262–266, Sprawozdanie z 19 VII 1919 r. (ochrona III); *ibidem*, k. 275–279, Sprawozdanie z 19 VII 1919 r. (ochrona V); *ibidem*, k. 294–298, Sprawozdanie z 19 VII 1919 r. (ochrona VIII); T. Galiński, *op.cit.*, s. 41.

⁷³ SRŁ-Ś.WKW, rep. 2940.

⁷⁴ APL, Księgi hipoteczne m. Łodzi, sygn. 6/594.

⁷⁵ APL, AmŁ, sygn. 18412, k. 239, Sprawozdanie z 19 VII 1919 r.; T. Galiński, *op.cit.*, s. 41.

⁷⁶ *Ibidem*, sygn. 23574, k. 153, Pismo do Wydz. Statystycznego z 12 X 1918 r.

⁷⁷ *Ibidem*, sygn. 18415, k. 8, Wyciąg z protokołu posiedzenia Komisji do ustalania subsydiów dla inst. dobr. Łódź, dnia 15 XI 1920 r.; A. Szczepańska, *Siostry Służebniczki Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej (starowiejskie) w diecezji łódzkiej w latach 1919–1985*, Lublin 1990, s. 128 (maszynopis w zbiorach AAL).

⁷⁸ APL, RGP.W.Bud., sygn. 14622, *passim*.

adres – ul. Wójtowska 2. Z początkiem 1919 r. przeniesiono instytucję na ul. Obywatelską 1. Ostatnie sprawozdanie z działalności znajdujące się w aktach miejskich pochodzi z czerwca 1920 r. Wynajęto tam trzy sale przeznaczone do nauki, kuchnię i kilka pomieszczeń pomocniczych⁷⁹. Liczba dzieci w tej placówce była bardzo niestabilna. Początkowo opiekowano się aż ok. 150 dziećmi, choć bywały też okresy, gdy liczba dzieci wahała się między 70–80. W marcu 1918 r. wykazano ponownie aż 163 podopiecznych. Obsługiwało placówkę 6 osób.

Zarząd placówki jesienią 1919 r. stanowili: E. Runge (przewodniczący), M. Jaworska (sekretarz) oraz J. Holi, J. Szerowa, G. Lissner, E. Szulc, W. Szer, J. Szer i J. Głąbski (członkowie)⁸⁰.

Placówka przy ul. Kątnej 4 (obecnie ul. Wróblewskiego), zwana III Ochroną, powstała 1 listopada 1915 r.⁸¹. Właścicielami tej działki byli Jan i Emma Pyde oraz Emil Bauer⁸². Z początkiem 1919 r. przeniesiono siedzibę ochronki na ul. Boczną 5. Od Towarzystwa Akcyjnego K. Scheiblera, które było właścicielem tej nieruchomości, dzierżawiono na parterze i I piętrze dwie duże sale, kuchnię i kilka pomieszczeń pomocniczych⁸³. Była to jedna z większych tego typu placówek prowadzonych przez stowarzyszenie. Opiekowano się zwykle ponad 200-osobową grupą dzieci, a w kwietniu 1917 r. wykazano nawet 320 podopiecznych. Były też okresy (druga poł. 1917 i pierwszy kwartał 1918 r.), kiedy liczba dzieci spadała poniżej 200. Obsługę stanowiło 6 osób (październik 1919 r.).

Jesienią 1918 r. w Zarządzie były następujące osoby: E. Przedpelska (przewodnicząca), S. Michelisowa (wiceprzewodnicząca) oraz S. Przedpelski (sekretarz)⁸⁴. Jesienią 1920 r. (15 XI) opiekę nad tą placówką przejęły siostry służebniczki starowiejskie. Funkcjonowała ona wówczas pw. św. Jadwigi. Zmieniono też lokalizację, przenosząc instytucję na ul. Czerwoną 6 a więc tam, gdzie działało Schronisko pw. św. Jadwigi. Nieruchomość należała do Towarzystwa L. Geyera⁸⁵. Ostatecznie 16 czerwca 1923 r. przekazano ją siostrom urszulankom (ul. Czerwona 6)⁸⁶.

W późniejszych latach liczba dzieci w ochronce oscylowała wokół setki⁸⁷. W 1926 r. opiekowano się setką dzieci⁸⁸. Po zmianie zasad współpracy i wsparcia instytucji społecznych przez władze miejskie ochronka komunikowała się z Magistratem bezpośrednio. W ewidencji miejskiej występowała jako

⁷⁹ *Ibidem*, AmŁ, sygn. 18412, k. 251, Sprawozdanie z 19 VII 1919 r (ochrona II).

⁸⁰ *Ibidem*, sygn. 23574, k. 153, Pismo do Wydz. Statystycznego z 12 X 1918 r.

⁸¹ T. Grałiński podaje, iż założona została już 15 IX (*idem*, *op.cit.*, s. 10), jednak dane podawane przez Towarzystwo w 1919 r. nie potwierdzają tej informacji.

⁸² Ten spory plac, przecięty ciekim wodnym, w późniejszym czasie był wielokrotnie dzielony między spadkobierców E. Bauera; SRL-Ś.WKW, rep. 2450.

⁸³ APŁ, AmŁ, sygn. 18412, k. 263–264, Sprawozdanie z 19 VII 1919 r (Ochrona III).

⁸⁴ *Ibidem*, sygn. 23574, k. 153, Pismo do Wydz. Statystycznego z 12 X 1918 r.

⁸⁵ SRL-Ś.WKW, rep. 4519.

⁸⁶ AAP, Akta Zakonu Sióstr Służebniczek Starowiejskich, bp., Wykaz sióstr służebniczek Najśw. Marii Panny na rok 1923 zamieszkałych w diecezji łódzkiej; A. Szczepańska, *op.cit.*, s. 128.

⁸⁷ APŁ, AmŁ, sygn. 18408, *passim*.

⁸⁸ *Ibidem*, sygn. 16805, k. 115, Pismo do Wydziału Oświaty i Kultury z 20 IX 1926 r.

III Ochronka im. św. S. Kostki⁸⁹. Po likwidacji Towarzystwa pozostała w rękach sióstr urszulanek.

Ochronka nr IV ulokowana została przy ul. Wiznera 27 (obecnie ul. Felsztynskiego). Pomieszczenia wynajęto od Feliksa i Heleny Biniewiczów⁹⁰. Placówkę założono 1 grudnia 1915 r. Funkcjonowała następnie przez kolejne dwa lata, z końcem 1917 r. została zlikwidowana⁹¹. Podstawą przyczyną były koszty prowadzenia tej instytucji. Obejmowano w niej opieką zwykle ponad 200 dzieci, a zdarzało się też i 300. W drugiej połowie 1917 r. liczba podopiecznych systematycznie spadała, co należało wiązać z procesem likwidacyjnym placówki.

Przy dawnej Szosie Pabianickiej 27, obecnej ul. Pabianickiej, 15 stycznia 1915 r. założono Ochronkę nr V⁹². W nieruchomości tej wydzierżawiono w budynku murowanym lokal, składający się z dwóch sal przeznaczonych do nauki, kuchni i dwóch pomieszczeń pomocniczych⁹³, dla około 150 podopiecznych, a opiekowano się zwykle nieco mniejszą liczbą dzieci – od 100 do 130. Jesienią 1918 r. w skład zarządu wchodził: P. Bemowa (przewodnicząca), O. Königowa (sekretarz), E. Beme (skarbnik), J. Kluka i T. Klukowa jako członkowie⁹⁴. Ochronka funkcjonowała jeszcze w 1920 r., po czym została zlikwidowana.

Ochronka nr VI (okresowo numerowana jako VIII), zlokalizowana w Chojnach, powstała 1 sierpnia 1915 r. Niestety skąpość materiału źródłowego nie pozwala określić dokładnie nieruchomości, w której pierwotnie znajdował się lokal. Dopiero w sprawozdaniu ze stycznia 1917 r. znajdujemy adres: ul. Rzgowska 141. W kolejnym miesiącu widnieje adres ul. Rzgowska 149; a z początkiem lipca ul. Wesoła 14. Prawdopodobnie z nastaniem 1918 r. przeniesiono się na ul. Podgórną 5. Tam też dotrmano do końca kwietnia 1918 r., kiedy to Towarzystwo, borykając się z problemami finansowymi, przekazało prowadzenie placówki Radzie Opiekuńczej w Chojnach. W tej instytucji zwykle opiekowano się od 100 do 130 dziećmi. W ostatnim roku działalności obsługiwało instytucję 5 osób⁹⁵.

Instytucja opiekuńcza, zwana Ochronką nr VII pierwotnie była zlokalizowana przy ul. Gubernatorskiej 2 (obecnie ul. Abramowskiego). Właścicielem tej nieruchomości był Henryk Silberstein⁹⁶. Jak podaje ks. Graliński założona została 1 września 1915 r.⁹⁷. Tam też działała do połowy 1916 r., kiedy zdecydowano się przenieść ją na ul. Pustą 22 (obecnie ul. Wigury) do nieruchomości należącej do

⁸⁹ *Ibidem*, sygn. 16806, k. 1, Pismo do Wydziału Kultury i Oświaty z 1 II 1927 r.

⁹⁰ *Ibidem*, Księgi hipoteczne m. Łodzi, sygn. 8/319.

⁹¹ *Ibidem*, AmŁ, sygn. 18412, k. 277, Karta tytułowa akt ochrony IV.

⁹² Podobnie jak w wypadku ochronki nr III T. Graliński podaje inną datę powstania. Tym razem miał to być 20 dzień września 1915 r. (T. Graliński, *op.cit.*, s. 41), jednak dane podawane przez Towarzystwo w 1919 r. nie potwierdzają tej informacji.

⁹³ APŁ, AmŁ, sygn. 18412, k. 275–279, Sprawozdanie z 19 VII 1919 r (ochrona V).

⁹⁴ *Ibidem*, sygn. 23574, k. 153, Pismo do Wydz. Statystycznego z 12 X 1918 r.

⁹⁵ *Ibidem*, sygn. 18411, k. 115, Pismo TSSK (bez daty); *ibidem*, k. 118, Pismo TSSK z 8 III 1917 r.; *ibidem*, k. 160, Pismo TSSK z 4 VII 1917 r.; *ibidem*, k. 240, Pismo TSSK (bez daty); *ibidem*, sygn. 18412, k. 286, karta tytułowa akt ochrony VI.

⁹⁶ SRŁ-Ś.WKW, rep. 3353.

⁹⁷ T. Graliński, *op.cit.*, s. 41.

spadkobierców Markusa Silbersteina⁹⁸. W pierwszym okresie działalności opiekowano się nawet trzema setkami dzieci, po przenosinach liczba podopiecznych spadła do ok. 250. Problemy finansowe Towarzystwa spowodowały zakończenie jej działalności 1 lipca 1918 r. W ostatnim okresie obsługiwało ją pięciu pracowników⁹⁹.

Ostatnia z Ochronek nr VIII (przejściowo funkcjonowała pod nr VI) założona została wedle informacji ks. Gralińskiego 15 września 1915 r.¹⁰⁰. Początkowo działała przy ul. Składowej 26 (własność małżeństwa Fryderyka-Wilhelma i Rozalii Fleiter), by od lipca przenieść się nieopodal do nieruchomości Juliusza i Beaty Wenske (ul. Składowa 21)¹⁰¹. Od września 1917 r. siedzibą ochronki stała się nieruchomość przy ul. Widzewskiej 50, należącej do sukcesorów Karola Sulikowskiego (Heleny Ossowskiej, Zofii Wilskiej, Aleksandry Sulikowskiej i Tekli Korneckiej)¹⁰². Jesienią 1918 r. w skład Zarządu wchodził: ks. K. Szmidel (opiekun), J. Lenartowiczowa (sekretarz) i członkowie: H. Klosowa, M. Jasińska, W. Bajerowa, J. Zawadzka¹⁰³. W placówce tej pod opieką pracującego tam personelu znajdowało się zwykle około setki podopiecznych. Wobec problemów finansowych Towarzystwa z końcem października 1918 r. instytucja zaprzestała działalności¹⁰⁴.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA DZIAŁALNOŚCI TOWARZYSTWA

Statut Towarzystwa zakładał finansowanie działalności przez środki gromadzone ze składek członkowskich, darowizn, subwencji władz komunalnych, instytucji finansowych oraz przedsiębiorstw prywatnych¹⁰⁵. W pierwszym okresie instytucja utrzymywała się głównie z prywatnych ofiar i składek członków¹⁰⁶. Pierwotnie wysokość ich została określona na 3 rb rocznie (członek zwyczajny) oraz 50 rb rocznie (członek popierający)¹⁰⁷.

W sierpniu 1915 r. stowarzyszenie otrzymało wsparcie władz miejskich. Pozwoliło to na rozwój instytucji opiekuńczych. W pierwszym sprawozdaniu finansowym za drugie półrocze 1915 r., przekazany władzom miejskim, wykazano nadwyżkę posiadanych środków nad wydatkami. Budżet zamknięto kwotą 16 757 rb 40 k. Nadwyżka wyniosła 14%. Środki płynęły z Centralnego Berlińskiego Komitetu dla Polski, z kasy magistrackiej oraz z rachunków Komitetu Tannich Kuchen i miejskiej Komisji Szkolnej. Co ciekawe, nie odnotowano składek i dobrowolnych ofiar. Największym obciążeniem, które pochłonęło połowę wydat-

⁹⁸ Księgi hipoteczne m. Łodzi, sygn. 6/608, *ibidem*, sygn. 6/609.

⁹⁹ APŁ, AmŁ, sygn. 18412, k. 288, Karta tyłowa akt ochrony VII; *ibidem*, k. 289, Sprawozdanie finansowe ochrony nr VII.

¹⁰⁰ T. Graliński, *op.cit.*, s. 41.

¹⁰¹ APŁ, Księgi hipoteczne m. Łodzi, sygn. 6/746

¹⁰² SRL-Ś.WKW, rep. 4233.

¹⁰³ APŁ, AmŁ, sygn. 23574, k. 153, Pismo do Wydz. Statystycznego z 12 X 1918 r.

¹⁰⁴ *Ibidem*, sygn. 18412, k. 292, Dokumentacja sprawozdawcza ochronki nr VIII.

¹⁰⁵ Ustawa..., s. 4.

¹⁰⁶ AAŁ, sygn. 101, k. 1–9, Księga przychodów i rozchodów.

¹⁰⁷ Ustawa..., s. 4.

kowanych sum był przytułek dla dzieci¹⁰⁸. W pierwszym kwartale 1916 r. wydatki przewyższyły dochody, tylko dzięki wcześniejszej nadwyżce udało utrzymać się dodatni bilans. W tym czasie ujawniły się już w zestawieniu dobrowolne ofiary i dochodowa działalność Towarzystwa, co zaowocowało pokryciem około 6% wydatków. Sporym wsparciem był fundusz dyspozycyjny arcybiskupa A. Kakowskiego, z którego od proboszczów parafii św. S. Kostki, św. Wojciecha i Podwyższenia Świętego Krzyża zaspokojono prawie 13% kosztów działalności. Resztę stanowiły fundusze miejskie oraz Łódzkiej Miejscowej Rady Opiekuńczej¹⁰⁹. W kolejnym kwartale sytuacja poprawiła się. Wydatki były porównywalne, natomiast zwiększyły się dochody, dzięki czemu uzyskano równowagę finansów. Najkosztowniejnymi instytucjami były „Sienkiewiczówka” (18% wydatków) i „Żłobek” (11% wydatków)¹¹⁰. W późniejszych miesiącach stowarzyszenie utrzymywało zrównoważony stan swoich finansów, uzyskując nawet pod koniec roku ponad 5 tys. rb nadwyżki (ponad 5% rocznych przychodów)¹¹¹.

W 1917 r. nadwyżka poczęła z miesiąca na miesiąc topnieć. Koszty artykułów spożywczych rosły. Szczególnie zauważalny był spadek subsydiów miejskich, których mimo zwiększonych wpływów z innych źródeł nie udawało się zrównoważyć. Dopiero zwiększone od połowy roku wsparcie miasta poprawiło na chwilę sytuację. W sierpniu stowarzyszenie wystąpiło do władz miejskich o wypłacenie w sierpniu subsydium za kolejne dwa miesiące. Wobec odmowy, zmuszone było podjąć od Łódzkiej Rady Opiekuńczej pożyczkę na działalność. Wyraźnie spadły wpływy z darowizn. Sytuacja poczęła być groźna i uzależniała funkcjonowanie instytucji Towarzystwa od miejskiej kasy. We wrześniu spory zastrzyk gotówki przyniosła ogólnołódzka kwesta na rzecz Towarzystwa (25% miesięcznych wpływów)¹¹². Osta-

¹⁰⁸ APŁ, AmŁ, sygn. 18411, k. 28, Sprawozdanie Kasowe Towarzystwa Schronisk Ś^{go} Stanisława Kostki w Łodzi dla Delegacji Biednych przy Magistracie miasta Łodzi za czas od 1 sierpnia po dzień 31 grudnia 1915 r.

¹⁰⁹ *Ibidem*, k. 53–54, Sprawozdanie Kasowe Towarzystwa Schronisk Ś^{go} Stanisława Kostki w Łodzi dla Delegacji biednych przy Magistracie miasta Łodzi za czas od 1^{go} stycznia do 31 marca 1916 r.

¹¹⁰ *Ibidem*, k. 68, Sprawozdanie Kasowe Towarzystwa Schronisk Ś^{go} Stanisława Kostki w Łodzi za czas od 1^{go} kwietnia do 30 czerwca włącznie 1916 r.

¹¹¹ *Ibidem*, sygn. 18412, k. 100–101, Wyciąg kasowy Towarzystwa Schronisk św. Stanisława Kostki w Łodzi dla Delegacji biednych przy Magistracie miasta Łodzi za listopad 1916 r.; *ibidem*, k. 106–107; Sprawozdanie kasowe za rok 1916 dla Delegacji Niesienia Pomocy Biednym (dalej DNPB) przy Magistracie w Łodzi.

¹¹² *Ibidem*, k. 149–150, Sprawozdanie Kasowe za maj 1917 r. dla DNPB przy Magistracie miasta Łodzi; *ibidem*, k. 153–154, Wyciąg kasowy za kwiecień 1917 r. dla DNPB przy Magistracie miasta Łodzi; *ibidem*, k. 158–159, Sprawozdanie Kasowe za czerwiec 1917 r. dla DNPB przy Magistracie miasta Łodzi; *ibidem*, k. 162–163, Wyciąg kasowy za lipiec 1917 r. dla DNPB przy Magistracie miasta Łodzi; *ibidem*, k. 171, Sprawozdanie Kasowe za sierpień 1917 r. dla DNPB przy Magistracie miasta Łodzi; *ibidem*, k. 175–176, Wyciąg kasowy za wrzesień 1917 r. dla DNPB przy Magistracie miasta Łodzi; *ibidem*, k. 187–188, Wyciąg kasowy za październik 1917 r. dla DNPB przy Magistracie miasta Łodzi; *ibidem*, k. 196–197, Wyciąg kasowy za listopad 1917 r. dla DNPB przy Magistracie miasta Łodzi; *ibidem*, k. 209–210, Wyciąg kasowy za grudzień 1917 r. dla DNPB przy Magistracie miasta Łodzi; AAL, AKDŁ, sygn. 101, k. 258, Zestawienie wpływów z kwesty.

teczenie 1917 r. zamknięto bez długów¹¹³. Około połowy środków, jakimi dysponowało stowarzyszenie, pochłaniało prowadzenie trzech instytucji, tj. obu przytułków „Sienkiewiczówki” oraz św. Anny oraz „Żłobka”¹¹⁴.

Od początku 1918 r. środki finansowe, którymi rozporządzało stowarzyszenie, szybko topniały¹¹⁵. W kwietniu tego roku ks. Tymieniecki alarmował prezydenta Skulskiego: „Wszelkie środki, jakimi rozporządzamy wyczerpały się dawno, jak również wyczerpał się fundusz z zaciągniętej pożyczki [...] dalsze prowadzenie naszych instytucji z powodu braku funduszy napotyka na nieprzezwyciężone trudności”¹¹⁶. Mimo jednorazowego wsparcia udzielonego przez władze miejskie, rozpoczął się proces likwidacji bądź przekazywania innym podmiotom części instytucji. W pierwszym etapie ratowano budżet, ograniczając prowadzenie ochronek¹¹⁷. Zarząd zdecydował się zaciągnąć kolejny kredyt. Skutki tych zabiegów nie przynosiły oczekiwanych rezultatów. W sierpniu 1918 r. wykorzystano już część subwencji magistrackiej za wrzesień i październik, a i tak, jak czytamy w sprawozdaniu z tego miesiąca, stwierdzono „bardzo krytyczny stan finansowy Towarzystwa”. W kolejnych miesiącach sytuacja nie zmieniała się¹¹⁸.

Zapasy finansowe pogłębiła się w 1919 r. W sierpniu po raz kolejny zaciągnięto kredyt na finansowanie działalności¹¹⁹. Opracowany w listopadzie tego roku budżet Towarzystwa na rok 1920/21, oparty na wynikach finansowych poprzedniego roku, wykazywał ogromny deficyt. Siegał 46% wpływów i mógł być dotrzymany tylko w wypadku utrzymania się poziomu inflacji na ówczesnym poziomie¹²⁰. W sierpniu 1920 r. sytuacja finansowa była już na tyle poważna, iż postanowiono „stopniowo kasować ochrony, a nawet przytułki, o ile stan kasy się nie polepszy”¹²¹. Przekazanie władzom miejskim dwóch bardzo kosztownych placówek

¹¹³ Z Tow. Schronisk św. Stanisława Kostki, „Gazeta Łódzka”, 1918, nr 93, s. 3.

¹¹⁴ APL, AmŁ, sygn. 18411, k. 231–232, Protokół Komisji Rewizyjnej Schronisk Towarzystwa św. Stanisława Kostki w Łodzi za 1917 r.

¹¹⁵ *Ibidem*, sygn. 18411, k. 218–219, Wyciąg kasowy za luty 1918 r. dla DNPB przy Magistracie miasta Łodzi; *ibidem*, k. 220–221, Wyciąg kasowy za styczeń, 1918 r. dla DNPB przy Magistracie miasta Łodzi; *ibidem*, k. 241–242, Wyciąg kasowy za marzec 1918 r. dla DNPB przy Magistracie miasta Łodzi; *ibidem*, sygn. 18412, k. 6–7, Wyciąg kasowy za kwiecień 1918 r. dla DNPB przy Magistracie miasta Łodzi; *ibidem*, k. 13–14, Wyciąg kasowy za maj 1918 r. dla DNPB przy Magistracie miasta Łodzi; *ibidem*, k. 15–16, Wyciąg kasowy za czerwiec 1918 r. dla WDP przy Magistracie m. Łodzi; *ibidem*, k. 22–23, Wyciąg kasowy za lipiec 1918 r. dla DNPB przy Magistracie miasta Łodzi;

¹¹⁶ *Ibidem*, sygn. 18412, k. 4, Pismo do L. Skulskiego z 29 IV 1918 r.

¹¹⁷ *Ibidem*, k. 17, Pismo do WDP z 30 VI 1918 r.

¹¹⁸ *Ibidem*, k. 27–28, Wyciąg kasowy za sierpień 1918 r. dla WDP przy Magistracie m. Łodzi; *ibidem*, k. 33–34, Wyciąg kasowy za wrzesień 1918 r. dla WDP przy Magistracie m. Łodzi; *ibidem*, k. 38–37, Wyciąg kasowy za październik 1918 r. dla WDP przy Magistracie m. Łodzi; *ibidem*, k. 46–47, Wyciąg kasowy za listopad 1918 r. dla WDP przy Magistracie m. Łodzi; *ibidem*, k. 50–51, Wyciąg kasowy za grudzień 1918 r. dla WDP przy Magistracie m. Łodzi.

¹¹⁹ *Ibidem*, sygn. 19412, k. 57–58, Wyciąg kasowy za styczeń 1919 r. dla WDP przy Magistracie m. Łodzi; *ibidem*, k. 61–62, Wyciąg kasowy za luty 1919 r. dla WDP przy Magistracie m. Łodzi; *ibidem*, k. 62–63, Wyciąg kasowy za marzec 1919 r. dla WDP przy Magistracie m. Łodzi; Z obrad Rady Miejskiej, DZmŁ 1919, nr 1, s. 6; *ibidem*, sygn. 18207, k. 114, pismo do WGP z 2 IX 1919 r.

¹²⁰ *Ibidem*, sygn. 18414, k. 9, Pismo do WDP z 23 XI 1919 r.

¹²¹ *Ibidem*, sygn. 18632, k. 2, Wyciąg z protokołu posiedzenia Głównego Zarządu odbytego 3/8 1920 r.

(„Żłobka” i Przytułku pw. św. Anny) poprawiło stan finansów Towarzystwa. Organizacji udało się pozyskać też spore środki zewnętrzne. W październiku 1920 r. aż 72% wydatków pokryto z funduszu im. I. Paderewskiego, w tym samym czasie od arcybiskupa A. Kakowskiego wpłynęła („z daru Ojca Świętego”) kolejna znaczna kwota (12% wydatków)¹²².

W 1921 r., gdy pod zarządem Towarzystwa pozostały 3 instytucje, sytuacja finansowa wyraźnie się poprawiła. Sukcesem kończyły się starania zbilansowania strony dochodowej i wydatkowej organizacji. Gro dochodów czerpano z darowizn, subwencje miejskie wyraźnie obniżyły się. Do grona darczyńców należał arcybiskup warszawski A. Kakowski, łódzka prasa („Rozwój” i „Łodzer Zietung”), dość stałym darczyńcą było też Towarzystwo Akcyjne L. Geyera¹²³.

Od 1922 r., po zmianie zasad subsydiowania instytucji społecznych, Towarzystwo zaprzestało przysyłania bilansów finansowych. W aktach pojawiły się natomiast pojedyncze sprawozdania działających jeszcze instytucji¹²⁴. Środki przekazywano na konkretne instytucje, a nie na działalność Towarzystwa¹²⁵. Brak źródeł archiwalnych uniemożliwia odtworzenie sytuacji finansowej Towarzystwa w późniejszych latach.

Budżet Towarzystwa Schronisk św. S. Kostki na rok 1920/21

Wydatki (w mkp)		
1	Przytułek pw. św. Anny	137 000
2	Przytułek „Sienkiewiczówka”	59 000
3	Przytułek „Żłobek”	75 000
4	Przytułek dla Starców	43 000
5	Szkoła dla Głuchoniemych	9 500
6	Ochrona nr I	14 500
7	Ochrona nr II	16 500
8	Ochrona nr III	18 000
9	Ochrona nr V	12 500

¹²² *Ibidem*, sygn. 18464, k. 102–103, Wyciąg kasowy za styczeń 1920 r. dla Łódzkiej Miejskowej Rady Opiekuńczej; *ibidem*, k. 103–104, Wyciąg kasowy za luty 1920 r. dla Łódzkiej Miejskowej Rady Opiekuńczej; *ibidem*, sygn. 18413, k. 145–146, Wyciąg kasowy za sierpień 1920 r. dla WDP przy Magistracie m. Łodzi; *ibidem*, k. 147, Wyciąg kasowy za wrzesień 1920 r. dla WDP przy Magistracie m. Łodzi; *ibidem*, k. 148, Sprawozdanie kasowe za październik 1920 r.; *ibidem*, k. 149, Wyciąg kasowy za listopad 1920 r.; *ibidem*, k. 150–151, Wyciąg kasowy za grudzień 1920 r.

¹²³ *Ibidem*, sygn. 18464, k. 153, Wyciąg kasowy za styczeń 1921 r.; *ibidem*, k. 154–155, Wyciąg kasowy za luty 1921 r.; *ibidem*, k. 156, Wyciąg kasowy za marzec 1921 r.; *ibidem*, sygn. 18469, k. 43, Wyciąg kasowy za październik 1921 r.; *ibidem*, k. 44, Wyciąg kasowy za sierpień i wrzesień 1921 r.; *ibidem*, k. 45, Wyciąg kasowy za lipiec 1921 r.; *ibidem*, k. Wyciąg kasowy za czerwiec 1921 r.; *ibidem*, k. 78, Wyciąg kasowy za maj 1921 r.; *ibidem*, k. 80, Wyciąg kasowy za kwiecień 1921 r.

¹²⁴ *Ibidem*, sygn. 18409, k. 6, Pismo do zarządu Sienkiewiczówki z 24 V 1923 r.; *ibidem*, sygn. 18232, k. 54–57, Sprawozdanie kasowe za rok ubiegły 1924 (od 1 stycznia do 1 lipca); *ibidem*, k. 58–61, Sprawozdanie kasowe za rok ubiegły 1924 (od 1 lipca do 1 stycznia); *ibidem*, sygn. 18236, k. 433–436, Sprawozdanie kasowe za 1926 r. schroniska św. Stanisława „Sienkiewiczówka”.

¹²⁵ *Ibidem*, sygn. 18409, k. 5, Wyciąg 37 posiedzenia Magistratu, Łódź, 15 maj 1923 r.

10	Kancelaria Zarządu	20 000
11	Transport do obsługi zakładów Towarzystwa	5 000
	Razem	410 000
Dochody (w mkp)		
1	Subwencja Wydziału Szkolnictwa	6 000
2	Subwencja Komitetu Tanich Kuchen	6 500
3	Subwencja Miejscowej Rady Opiekuńczej	192 000
4	Składki członkowskie	2 000
5	Ofiary różne	15 000
	Razem	221 500
	Niedobór	188 500

Źródło: APL, AmŁ, sygn. 18414, k. 9, Pismo do Wydziału Dobroczynności Publicznej z 23 XI 1919 r.

SOCIAL ACTIVITY OF THE ASSOCIATION OF SHELTERS OF ST STANISLAUS KOSTKA IN LODZ IN THE YEARS 1914–1936

Summary

The beginnings of eminent initiative of bishop Wincenty Tymieniecki, the first parish priest of the st Stanislaus Kostka cathedral parish, are disappearing into the past. It is astonishing that organization which had been running a dozen or so social institutions, operating for two decades and helping many thousand inhabitants of Lodz, had left so few traces. The Association of Shelters of st Stanislaus Kostka was established in autumn 1914. After its re-registration in 1922 it had been operating up to autumn 1936. The Association's peak of development was reached in 1917. Then the organization had been running eight shelters, two hostels for children, creche, two hostels for the homeless and school for the deaf and dumb. Furthermore, the Association had been running sewing and shoemaker's workshop and the one producing headgears. Courses for pre-school teachers were finished in the same year as well. In August 1920 the Management of the Association, facing serious problems regarding balancing the budget of the organization, decided to gradually close down shelters and even hostels, on condition that the budget improved. After 1922 only „Sienkiewiczówka” and III shelter remained and after a while the organization lost its importance and was replaced by other social organizations, mainly by Lodz diocesan „Caritas”.

The Association's activity is an interesting example of civil activation of inhabitants of Lodz, an attempt to overcome social issues tormenting this industrial city. History of activity of the organization shows transformation of the social policy of municipal authorities. The initial civil activity was supported by official authorities on the principles of subsidiarity and it concerned German occupation authorities above all. Along with coming a time when the Republic of Poland had been formed, the attention was reallocated to full control of social institutions and with time municipal authorities started to limit its support. Not only did they seize the role of the creating entity but they also operated their own institutions. That way, civil activity taken up to date, was significantly limited.

Słowa kluczowe: Kościół rzymskokatolicki, diecezja łódzka, Wincenty Tymieniecki, opieka społeczna, historia wychowania